

Mindebből az anyagból, melynek jó része az elmúlt években és évtizedekben napvilágot látott már a sajtó és a folyóiratok oldalain is, így összegyűjtve, egybeolvasztva, érzékelhetően árad az az írói erő, mely annyira jellemezte Szirmai Károly munkásságát. E könyvet kezünkbe véve, úgy emlékezünk rá, mintha nem is fél vétéd választana el már tőle végleges távozása nyomán. Felelevenedik emlékeztünkben a Kalangya egykori szerkesztőjének szigorú alakja, beszélgetünk vele, mint egykor a szabadkai állomáson, a verbászi vonat beérkezése után, olvassuk *A csend vi-*

ziói címmel összefoglalható irodalmi látomásait, melyekben talán a legdöbbenetesebben fogalmazta meg írói mondanivalóját, de elkísérjük útján a már öregedő ember megcsitulásáig, lehiggadásáig és csöndes távozásáig is.

Nem valami díszes kiállítású könyv ez az emlékkötet, de a maga szerénységében mégis arra figyelmeztet bennünket, hogy meg kell becsülnünk múltunk értékeit. És ezek között az értékek között mindenképpen becses helyet foglal el Szirmai Károly irodalmi alakja. Éppen ez adja meg a most megjelent könyv jelentőségét is.

KOLOZSI TIBOR

ÉRTÉKES BALLADAKINCIS

PENAVIN OLGA: *Kórógyi (szlavóniai) népballadák, balladás történetek, balladás dalok.*

Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1976.

A jugoszláviai magyarság körében végzett folklórgyűjtések az utóbbi időben örvendetesen fellendültek, mintha a több évtizedes késést, illetve kiesést igyekeznének lázas sietséggel pótolni. E jelenkori folklór-reneszánsznak most már megvannak a személyi és tárgyi feltételei, az idő pedig valóban sürget.

Az érdeklődés homlokterében kétségkívül a népballada áll, nem véletlenül: talán éppen ez a leggyorsabban feledésre kárhozott népköltészeti műfaj. Kriza János, Greguss Ágost és mások múlt századi munkálkodása, különösen pedig Kálmány Lajos gyűjtései óta oly nagyra értékeljük ezeket, hogy aligha kerül feljegyzésre olyan jugoszláviai magyar népballada, amely előbb-utóbb ne jelenjék meg valahol nyomtatásban. 1975-ben hagyta el a sajtót Tóth Ferenc *Kálmány Lajos nyomában* és Kovács Ilona—Matijevics Lajos *Gombosi népballadák* c. gyűjteménye, máris itt a kezünkben Penavin Olga könyve és mire ezt ismertet-

jük, Burány Béla *Hallották-e híréi?* c. vaskos népballada-, népdalantológiája is elhagyta a sajtót. Mi pedig Lábadi Károllyal a drávaszögi népballadákat igyekszünk sajtó alá rendezni.

Az egymással szinte versengő jugoszláviai magyar folkloristák közül kétségkívül Penavin Olga egyetemi tanár az egyik legszorgalmasabb; sokirányú munkálkodásából különösen kiemelkedik szlavóniai kutatása, ahonnan két kötetnyi tájshót (a harmadik hamarosan szintén megjelenik), számos tanulmányt s élvezetes stílusban megírt történeti adattárat tett már közzé, most pedig e gyűjteményben népballadákat is. Ő ugyanis nem tekinti magát folkloristának, de a magyar és a finnugor nyelvészetben régi jó hagyomány, hogy a legtöbb nyelvészünk egyben kitűnő folklorista is; itt elegendő Reguly, Munkácsi, Kálmán Béla, vagy akár a nem éppen népszerű Horger Antal nevére hivatkoznunk és a Nyelvört átlapoznunk.

A szlavóniai magyar falvak között azok közé a kevés jugoszláviai magyar helységek közé tartoznak, melyek a török hódoltság súlyos esztendeit átvészelték, s így a folyamatos helyben maradás révén tudományos szempontból különleges értéket jelent egész népi kultúrájuk. Általában régességükről ismerjük őket, Penavin Olga azonban könyve előszavában rámutat, hogy a régi Szlavónia nincs többé: a házak átépültek, az emberek tudatvilága megváltozott, a nyelvjárás kopik, a népköltészet szegényedik, s a modern élet, főként a televízió hatása szinte felmérhetetlen.

Így a balladagyűjtéssel kissé már megkéstünk, mert a Kiss Lajos által gyűjtött népdalokhoz és egyházi népénekekhez képest e szlavóniai balladahagyomány nem feltűnően gazdag és nem is nagyon régies. E könyvecskében pl. 21 balladatípusnak mindössze 41 változata foglal helyet, holott mi Lábadi Károllyal a Drávaszögben 45 balladának több mint 100 változatát rögzítettük, de hasonlóan gazdagabb a Tóth Ferenczel betakarított bánáti balladatermés is. E szlavóniai gyűjtés azonban aligha van befejezve, hiszen mindjárt itt van pl. a kezembem Lábadi Károly 1972-es szentlászlói gyűjtése: a hat balladából Penavin Olgánál három (*Bolgár Imre, Csali Pista, Két gyilkos nő*) egyáltalán nem szerepel. De hasonló a helyzet az előbb említett egyéb jugoszláviai gyűjteményekkel is, így pl. Tóth Ferencnél megtaláljuk *A szeretet próbáját* (Sárig hasú kígyó), *A három árvát* Buránynál pedig *A házasodó királyfit, A megölt legényt* és a *Rossz feleséget*; mindezeket Szlavóniában látszólag nem is ismerik, de valójában még nem lehet kimondani az utolsó szót. Ha pedig Berze Nagy János *Baranyai magyar néphagyományok* c. nagy antológiáját vesszük kézbe, még fájóbb hiányokat tapasztalunk (Szlavóniában nincs az *Észak-Baranyában ismert Kétféle menyasszony, Gyáva szerető, Sücs Marcsa és a több más*). Sem Garay Akos, akinek balladagyűjtését most Penavin Olga nagyobb részben közli, sem maga Penavin Olga nem találta meg Bogár Imre közismert balladáját, holott mi ezt Lábadi Károllyal több változatban is felje-

gyeztük a Drávaszögben, a Penavin Olga által e címen közölt változat (45—46.) voltaképpen a *Nem messze van ide Kismargita* egyik részlete. E hiánylistát még lehetne folytatni, de az éremnek van egy másik, örvendetes oldala is: Szlavóniában még sikerült rögzíteni Sobri balladáit, a Drávaszögben viszont végleg elfeledték, s míg Kőrögyről szép Fehér László-szöveget kapunk, a Drávától északra e klasszikus balladánkat máig nem leltük meg. A gyűjtések azonban sem itt, sem ott nem fejeződtek be.

Penavin Olga e kis könyve többétű: az alap saját gyűjtése, mégpedig tudatos balladakutatást is végzett: „a népszerű gyűjtések mellett kimondottan népballada gyűjtésének szándékával is jártunk” Szlavóniában, írja könyve 3. oldalán. Ugyanakkor felhasználta Garay Akos 1910 körüli szövegeinek egy részét is, korántsem mindet. Csak sajnálhatjuk pl., hogy Angyal Bandit, Mező Jóskát (Csali Pistát) mellőzte, de kihagyta Garay három szép rabénekét is, holott Vargyas Lajos ezeket is bevette nagy monográfiájába. Bár Penavin Olga nagyolt fonetikát alkalmaz, a Garay által gyűjtött Fehér László-szöveget a lejegyző pontosabb hangjelöléseivel közli. (Mivel a Sobri-balladát Penavin szóról szóra újra felgyűjtötte, csak a saját változatát közli, Garay pontosabb hangjelölését itt már mellőzi.)

Garay kéziratának felhasználásával azonban némi zavar van, a Sobri-ballada két versszakkal hasszabb, mint Penavin Olga könyvében: igaz, ez a kiegészítés nem ugyanazon a kézirat lapon szerepel, hanem a 28. sz. hengerről utólag írta le Garay is. Az Egyed Jánosról szóló ballada szövegét Penavin Olga Garay után is közli, de valahogyan lemaradt mellőle, hogy ezt Harasztiban énekelte Balázs István. Ugyane balladának több változata adatolásában is némi zavar is van, ti. Garay nemcsak egy Vacsora nevű énekestől, hanem Borka Páltól is feljegyezte, ez utóbbinak a nevét azonban — a ballada szövege mellett — Penavin Olgánál nem találjuk. Mindez bizonyára a fénymásolatból adódó hiba, melyen csak az eredeti kézirat megtekintése segíthet.

A balladák szövegét Matijevics Lajos, a dallamokat Horvát Valéria segítette lejegyezni, a tipológizálás pedig Vargyas Lajos alapján történt, így szerzőnk és munkatársai jövőtábol ezúttal az egyik legkorszerűbb balladagyűjteményt tartjuk kezünkben, melynek inkább csak a teljességét, mint szakszerűségét hiányoljuk. (Itt említem, hogy Garay mellett Bóna Júlia szlavóniai ballaszövegeit is felhasználta, de már Bartha Katalinét nem, és míg Matijevicsék az eddigi változatokat is összegezik jegyzetükben, Penavin Olga ezeket mellőzi.)

Faragó József és Ráduly János eredményei alapján a szlavóniai balladák életéről, az énekesekről és egyéb körülményekről Penavin Olga jövőtábol szintén átfogó képet kapunk, ehhez hasonló elemzés eddig szinte teljesen hiányzott a magyar kutatásból, annyira magukra a szép szövegekre összpontosult a szinte kizárólagos figyelem. Penavin Olga megállapításai nagyon tanulságosak, észreveszi például, hogy míg Garaynál egyetlen női énekes akad, manapság a két nem nagyjából azonos számmal szerepel, ő is kiemeli az énekesek előregedését és más, általános vonásait a nagy változásnak. E kopás ellenére is elmondhatjuk, hogy a balladaéneklés Szlavóniában még régies: a közönség szinte megrendeli a balladát, mely általában szólóban hangzik el: az előadó ünnepélyes külsőségekkel szólal meg, magas fejhangon, me-rev testtartással énekel, a hallgatóság pedig nem egyszer megilletődik stb. Szinte a délszláv hősenek és a Takács Lajos által jellemzett históriások jutnak ezekről eszünkbe.

Penavin Olga gonddal kutatta ki a tanulási, előadási és egyéb alkalmakat is és jól tipizálja a balladaénekesek vonásait, meleg han-

gon szól a legkiemelkedőbb előadóról. Azt a kérdést is meg tudta válaszolni, mellyel eddig nem sikerült megbirkóznunk: az emberek miért is kedvelik a balladát? Ez az egész balladakincs be van ágyazva a szlavóniai falvak történetébe és társadalmába, csak így vált lehetőséggé annak felismerése, hogy ide máshonnan kerültek be a balladák, de az elzártság miatt nem folyamatosan, nem is minden típus, s innen adódik az az ellentmondás is, hogy a régiesebb Szlavónia kevesebb balladát ismer, mint a fejlettebb Drávaszög. (Hasonló a helyzet a moldvai csángók és a széke-lyek esetében is.)

Penavin Olga a szövegek elemzésekor a legmodernebb elveket alkalmazza, mégpedig elsők között, ha nem éppen elsőnek; ezek segítségével világosabban szétválnak a szerkezeti tömbök, valóságban összevethetők az egyes változatok és végül jól megfogalmazható a ballada minden lényeges vonása is. Talán csak a formai kérdések bemutatása vázlatos, de e tekintetben az egész magyar folklorzstika marasztalható el.

A kötetkét kitűnő képek kísérik és általában minden szükséges mutatóval, jegyzékkel stb. is fel van szerelve, hogy még használhatóbb legyen.

Penavin Olga érzékenyen vette egy magyarországi „szakember” el-sietett megjegyzését, aki szerint a jugoszláviai népballadák a többi magyar balladának „értéktelen utánpótlásai” csupán; ezzel az odavetett megjegyzéssel többször is foglalkozik és sikerrel bizonyítja az ellenkezőjét. Nekem is hasonló a véleményem: értékes balladakin-cset kaptunk kézbe, mellyel az eddig sem szegényes kincstárunk jelentősen gyarapodott.

KATONA IMRE